

Yenidoğan Döneminde Hastanede Uzun Süreli Tedavi Görmeyen Bağlanma Örüntüsü Üzerindeki Etkileri: Bir Olgu Sunumu

A. Şebnem SOYSAL*, Ebru ERGENEKON**, Erhan AKSOY***

ÖZET

Bu yazıda, uzun süreli hastanede tedavi görmenin bağlanma örüntüsü üzerindeki etkileri bir vaka çerçevesinde tartışılmıştır. Bir bebeğin huy ve alışkanlıklarının belirlenmesinde bağlanmanın sağlıklı bir şekilde kurulmasının payı büyüktür. Yaşamın ilk üç yılında ortaya çıkan çoğu psikopatolojik durumun kaynağı bebek ile birincil bakıcısı arasındaki ilişkinin niteliğinden doğmaktadır. Bu noktada, hastanede uzun süreli kalmanın bağlanma örüntüsünü olumsuz yönde etkileyebileceği düşünülmektedir. Bunda temel bakımı veren kişinin sürekli değişmesinin ya da çocuğun sosyal ve duygusal gereksinimlerinin sağlıklı yaşltlarına göre tam olarak karşılanamaması etkilidir. İlgili yazın ışığında, koanal atrezi tanısı ile Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Yenidoğan ünitesinde 4 ay 7 gün süreyle bakım ve tedavisi yapılan bir kız hastanın bağlanma örüntüsü tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Bağlanma, uzun süreli hastanede yatış.

KLİNİK PSİKİYATRİ 1999;2:266-270

SUMMARY

Effects of Long-term Hospital Stay on Attachment Style in Newborn Period: A Case Study

In this study, the attachment style of a baby who has a long-term hospital -stay history, is discussed. The healthy attachment of

a baby is very important in the formation of his/her habits. The source of the psychopathologies in the first 3 years of life depend on the quality of the relationship between the baby and his / her primary caretaker. At this point, a long-term stay at the hospital is thought to effect the attachment style in a negative way. This may be due to the continuous change of the primary caregiver, or the baby's social and / or emotional need's not being satisfactorily given compared to his / her healthy age group. The attachment style of a baby staying in the Gazi University Medical Faculty Children's Health and Disease Department, Newborn Unit for 4 month and 7 days with the diagnoses of choanal atresia, is discussed in the light of the literature.

Key Words: Attachment, long-term hospital stay.

GİRİŞ

Son otuz yıl içerisinde, bebeklerin gelişimi ile ilgili bilgilerde büyük bir artış olmuştur. Bebeklik ve çocukluk dönemine ilişkin temel gelişim bilgilerinin artmasıyla birlikte araştırmacıların ilgileri çevresel ve biyolojik risk faktörleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu ilgi, beraberinde pek çok yeni alanın doğmasına neden olmuştur. Bu alanlardan biri de bebeklik psikopatolojisidir. Bu alanın gelişmesiyle birlikte, yaşamın ilk üç yılında ortaya çıkan gelişimsel değişiklikler psikopatolojinin oluşumunu nasıl etkilemektedir ve bu yaş grubunda yer alan çocuklar olası psikiyatrik bozukluklar için bir risk grubu oluşturmakta mıdır soruları önem kazanmıştır. Hızlı bir gelişim dönemi olan bebeklik dönemi

* Uz. Psk., ** Yrd. Doç. Dr., *** Dr., Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, ANKARA

ne ilişkin bu yoğun ilginin nedeni, bu döneme özgü fiziksel, bilişsel ve duygusal alanlardaki gelişmelerle, aile, arkan ve diğer etkileşimde bulunulan kişilerle olan ilişkileri belirlemek; sorun alanlarına erken girişimlerde bulunabilmektir. Bu nedenle, bebeklik döneminden itibaren duygusal gelişimin ciddiyetle ele alınması gerekmektedir. Yaşamın ilk yılı bebek psikoloji ve sonrasındaki ruhsal gelişim açısından önemlidir. Temel güvenin olduğu bu dönemde bakım veren kişi ile bebek arasındaki ilişki en çok üzerinde durulan alanlardan birisidir. Bu noktada, hastanede uzun süreli tedavi ve bakımları yapılan bebeklerin duygusal gelişimlerinin değerlendirilmesi daha da önem kazanmaktadır. Hastalığın bedensel seyrine göre hastanede kalış süresinin uzamasının bebek ve aile üzerindeki etkilerinin incelenmesi özellikle güvenli bağlanma ilişkisinin kurulabilmesi açısından önemlidir.

Bebeklik döneminde duygusal gelişimin sağlıklı olabilmesinde anahtar rolü anne-baba oynamaktadır (Zeanah ve ark. 1997). Bowlby (1988), yenidoğan bebeklerin ve çocukların, bakıcıları ile ilişki kurma ihtiyacı içerisinde olduklarını vurgulamıştır. Anne ile bebek arasındaki ilişki ancak yakınlık arayışı ile belirginleşmektedir. Çeşitli nedenlerle doğumdan hemen sonra annelerinden ayrılarak, özel bakıma alınan bebeklerde; gelişmenin yavaşladığı ya da durduğu, bu bebeklerin yemek yemedikleri, sosyal geri çekilme yaşadıkları ve yüzlerinde sürekli üzüntülü ifadeler taşıdıkları görülmektedir (Goodfriend 1993). Tüm bunlara ek olarak, birincil bağlanma objesinden genellikle anne- herhangi bir nedenle ayrılma durumunda, bebeğin kalp atım hızının yükseldiği ve nörobiyolojik sistemlerin işleyişinde farklılaşmalar olduğu belirlenmiştir (Boccio ve ark. 1994). Bu noktada, hastanede uzun süreli tedavi ve bakımları yapılan bebeklerin ebeveynleriyle olan ilişkilerinin niteliğinin yalnız duygusal gelişimleri üzerinde değil fiziksel ve zihinsel gelişimleri üzerinde de etkili olabileceği ön görüşü ortaya çıkmaktadır.

Bir bebeğin huy ve alışkanlıklarının belirlenmesinde bağlanmanın sağlıklı bir şekilde kurulmasının payı büyüktür. Troy (1995), anne ile bebek arasındaki tensel bağın oldukça önemli olduğunu vurgulamıştır. Araştırmacı, doğumdan kısa bir süre sonra annenin bebeğini çıplak olarak kucaklamasıyla bağlanma arasında olumlu yönde bir ilişki olabileceğini ileri sürmüştür. Bu nedenle, doğumu izleyen ilk 45-60 dakikalık dönemde bebek uyanık ve alıcı durumda

olduğundan anne ile olan teması oldukça önemlidir (Şener ve ark. 1995). Benzer şekilde, Cynthia ve arkadaşları (1993), bağlanma ilişkisinin en erken dönemde, doğumdan sonraki saatlerde ve günlerde başladığını belirtmektedirler.

Zeanah ve arkadaşları (1992), bağlanma ilişkisinin niteliğinin anne ile bebek arasındaki ilişki tarzı ile şekillendiğini belirtmişlerdir. Bağlanma örüntüsünün şekillenmesindeki ilk süreç; annenin, bebeğin açlık ve susuzluk gibi fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamaıdır. Bunun ardından, annenin bebeği ile geçirdiği zaman dilimi ve bu zaman dilimini nasıl kullandığı önem kazanmaktadır. Goodfriend (1993), yeni doğan bebeklerin, annelerinin ses ve gülümsemelerini, herhangi bir kişi veya nesneyle birarada olmaya tercih ettiklerini belirtmiştir. Anne ile bebek arasındaki yüzyüze ilişkinin önemini vurguladıkları yazılarında Cohn ve Tronick (1987), annenin bebeğine iletlediği olumlu duygu ifadelerinin (gülümseme, "ce" türü oyunlar oynama ve hayvan sesleri çıkarma gibi) bebeklerde olumlu duygular uyandırdığını ve duruma uygun tepkiler verdiklerini belirlemişlerdir. İlk aylarda kurulan bu ilişki tarzı gelecekteki ilişki örüntülerinin ilk işareti niteliğinde görülmektedir. Hastanede uzun süreli olarak bakım ve tedavileri yapılan bebeklerin hastalıklarının doğası gereğince annelerinin vereceği ilgi, bakım ve sevgiden uzak kalmaları yaşamlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bebekler fizyolojik olarak sağlıklarına kavuşsalar bile psikolojik açıdan bir çok sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu bilgiler ışığında, hastanede uzun süreli bakım ve tedavi görmeyen bebek ve anne üzerindeki etkileri aşağıdaki olguda sunulmuştur.

OLGU

Koanal atrezi teşhisi ile yenidoğan ünitesine yatırılan 6 günlük kız bebek, 4 ay 7 gün süreyle ilgili birimde bakım ve tedavi gördü. Bu süre içerisinde bebek, Kulak-Burun-Boğaz (KBB) bölümüne konsülte edilip üç kez opere edildi. Buna ek olarak, solunum yetmezliği nedeniyle hastaya 60 gün mekanik ventilasyon ardından da 30 gün süre ile oksijen tedavisi uygulandı. Hastanede kaldığı ilk 30 gün süresince bebek orogastrik sondayla beslendi. Bu sürenin ardından yavaş yavaş oral beslenmeye geçildi. Hasta 4 aylıktan taburcu edildi.

Başlangıçta her zaman karşılaşılan bir işlemler dizisinin özetlendiği olgunun bağlanma örüntüsü açısından çizdiği grafik oldukça ilginçtir. 4 ay 7 gün

süre ile tedavi ve bakım verilen bebek başlangıçta ailesi tarafından haftada bir gün kısa süreli olarak ziyaret ediliyordu. Bunda anne-babanın şehir dışında oturmasının ve sosyoekonomik düzeylerinin düşük olmasının etkili olduğu daha sonra yapılan görüşmede öğrenildi. Anne, bebeğini ziyarete geldiği kısa süreler içerisinde yenidoğan ünitesinde bebek bakımı ve beslenmesi üzerine verilen seminerlere ve kısa süreli yardım gruplarına katıldı. Bebek ventilatörden ayrıldıktan sonra anne bebeğini her gün ziyaret etmeye başladı. Bu dönemde, bebek ile anne arasında yoğun bir tensel temas başladı. Hastaneye yaptığı günlük ziyaretler sırasında anne kısa süreli yardım gruplarına düzenli bir şekilde devam etti ve bir kez de bireysel danışmanlık aldı. Bebek ventilatöre bağlıyken katıldığı grupta oldukça sessiz olan ve sürekli ağlayan annenin, bebeğiyle yakın ilişki kurmaya başlamasının ardından sakinleştiği ve kendisini sözel olarak rahat bir şekilde ifade edebildiği görüldü. Yapılan görüşmede, bebeğin çiftin evliliğinde birleştirici öge olduğu, hem annenin hem de babanın ailesindeki ilk torun olmasının anne üzerinde büyük bir baskı oluşturduğu öğrenildi.

Hastanede geçirdikleri son 15 gün içinde anne ve bebek özel odaya alındı. Bu süre hem anne hem de bebek için gerçek anlamdaki ilk yakınlaşma olduğundan, bebeğin duygusal gelişimi yanında anne ve bebeğin birbirlerine olan uyumları açısından da oldukça önemliydi. Bu zamana dek yalnızca ünite ekibi tarafından kendisine hediye edilen bir oyuncak dışında hiçbir nesne ya da kişiye ilgi göstermeyen bebeğin annesine tepkiler vermeye -heyecanlanma, hareketlerde artış- başladığı gözlemlendi. Bu dönemde, bebeğin orogastrik ya da oral beslenebilmesi ve banyosu için anneye özel bir eğitim verildi. İlk uygulama hemşire denetiminde yaptırıldı. Ayrıca bebek düzenli olarak gelişimsel açıdan da izlendi. Anneyle birlikte özel odada kalmaya başladığında bebeğe Bayley Bebekler İçin Gelişim Ölçeği uygulandı. Uygulamada bebeğin yalnızca ışıklı uyarıyı izlediği, göz teması kurmadığı ve yeni durumların farkında olmadığı görüldü. Bu durum uyarın eksikliğine ve ebeveyn yoksunluğuna bağlandı. Anne bebeğin durumuna ilişkin olarak bilgilendirildi ve çeşitli önerilerde bulunuldu.

Taburcu olduktan sonra bebek 15 - 30 gün aralarla multidisipliner olarak yenidoğan, nöroloji ve KBB bölümlerince poliklinikten düzenli olarak izlendi. Bu izlemler sırasında hastanın psikomotor ve duygusal gelişimde olumlu yönde değişiklikler olduğu görüldü.

Hastaya, taburcu olduktan 30 gün sonra uygulanan Bayley Bebekler İçin Gelişim Testi sonuçları, hastanede kaldığı dönemde uygulanan test sonuçlarıyla karşılaştırıldığında önemli bir değişim olduğu gözlemlendi. Bebeğin ışıklı ve sesli uyaranlara yanıt verdiği, eline verilen nesnelere tutabildiği, sallanan objeleri takip edebildiği görüldü. Hastanede kaldığı süre içerisinde göz teması kurmayan, dokunulduğunda tepki vermeyen bebeğin annesiyle uyumlu bir ilişki kurduğu, annesinden ayrıldığında protesto davranışları sergilediği gözlemlendi. Ancak, hastanın motor ve zihinsel gelişim olarak 5 ay 7 günlük bir bebeğin özelliklerini gösteremediği belirlendi. Bebek, 6 ay 4 günlük olduğunda yapılan değerlendirmede zihinsel ve motor gelişim puanlarının yükseldiği ancak yine de yaş özelliklerini göstermediği görüldü.

TARTIŞMA

Yaşamın ilk altı ayında oluşmaya başlayan ve kişinin ilerideki yaşantısındaki ilişki örüntülerinin belirlenmesinde önemli bir yer tutan bağlanma, bebeklik döneminde aşamalar halinde gözlenmektedir. Doğumdan hemen sonra insan yavrusunun doğası gereğince başlayan bağlanma; meme arama, başı döndürme, emme, yutma, parmak emme, yakalama, anneye yönelme, beslenme saatlerini sezinleme ve hazırlanma şeklinde kendisini göstermektedir. Sekizinci haftayla birlikte bebek bakıcısına yönelmeye başlamaktadır. Bebek bu dönemden itibaren bakıcısına gülümsemekte, uzun süreli göz ilişkisi kurmakta, ona daha fazla ses çıkartmakta ve onun yanında kendisini daha rahat hissetmektedir (Kaplan ve ark. 1994). Yedinci ayla birlikte bebek çevresindeki ilişki örüntülerini anlamlandırmaya başlamaktadır. Bu dönemde, bebek gerçek ve belirgin bir nesneye yönelmektedir. Bu ay öncesinde anne, bebek için çok önemli değilken, yedinci aydan itibaren bağlanma ilişkisinin kurulmasıyla birlikte bebek çok geniş yelpazede olan sosyal ilişkilerini sınırlandırmaktadır. Artık bebek, ilgisini, tüm ihtiyaçlarını karşılayan kişiye yöneltmektedir. Bu dönemden itibaren bebekler yabancı kişilerle karşılaştıklarında korku, kaygı ya da kaçma davranışlarında bulunmaktadırlar (Joseph 1992). Olgumuzda sözü edilen bu özelliklerin hiçbirinin gözlenmemesi hastanede geçirdiği süre ile doğrudan ilişkilidir. Bebeğin ilk üç ayını annesinden uzakta ve pek çok tıbbi girişimle karşı karşıya kalarak geçirdiği düşünüldüğünde, bağlanma davranışının gelişiminin seyri anne-bebek yakın ilişkisinin önemini vurgulaması açısından önemlidir.

Bağlanmada temel bakım veren kişi ile sürekli ve kaliteli bir ilişki önemlidir. Bu ilişkide temel bakımı veren kişi ölüm gibi çok özel durumlar dışında annedir. Bağlanma, ancak anne figüründen yansıyan sıcaklık ile gerçekleşmektedir. Eğer anne kendi ebeveyni ile sıcak, sevgi dolu ve güvenli bir bağlılık ilişkisi kurmuşsa bu durum evliliğine ve çocuğu ile olan ilişkisine de yansımaktadır (Ruble ve ark. 1990, Biller 1993, Donley 1993, Zeanah ve ark. 1993). Bebeğin, sosyal ve duygusal açıdan gelişebilmesinde bakıcının duyarlılığı mevcut bağın kuvvetlenmesini sağlamaktadır (Denham 1993, Rijt-Plooij ve Plooij 1993, Isabella 1993). Aynı şekilde bebeğin kendisini ifade edebilmesi ve ortaya koyabilmesinde de anne-baba-çocuk ilişkisindeki duyarlılık önemlidir (Casidddy 1988). Anne çocuk ilişkisinde gerek anne gerekse bebek birbirlerinin duygularına yanıt verdikleri oranda aralarındaki duygusal iletişimin kalitesi artmaktadır (Rijit-Plooij ve Plooji 1993). Bu durumda da birincil bakıcının etkinliği, bebeğin ihtiyaçlarını ne ölçüde ve ne şekilde karşıladığı üzerinde durulmaktadır (Dodson 1995). Hastanedeki on beş günlük bir yakınlaşmanın bebek üzerinde olumlu etkileri olduğunun gözlenmesi de bunun bir göstergesidir. Ayrıca olgunun ilk uygulanan Bayley Bebekler İçin Gelişim Ölçeği sonucuyla ikincisi ve üçüncüsü arasındaki farkta anne - bebek yakın ilişkisinin önemini vurgulamaktadır. Hastanede annesiyle birlikte kaldığı dönemde uygulanan gelişim testinde yalnızca ışıklı uyaranlara yanıt veren, göz teması kurmayan ve dış uyaranların farkında olmayan bebeğin, taburcu olduktan bir ay sonra yapılan değerlendirmede gelişim ölçeğinden aldığı puanların yükseldiği görüldü. Hastanın ışıklı ve sesli uyaranları takip ettiği, nesnelere tutmaya başladığı, annesiyle oyunlar oynadığı ve göz teması kurduğu ve dokunulmaktan hoşlandığı gözlemlendi. Bu durumda anneyle birarada olmanın olumlu etkisi

olduğu düşünülmektedir. Hastadaki gelişim üçüncü değerlendirmede de gözlenmiş hastanın ağızdan beslenmeye başladığı, kilo aldığı ve bilişsel gelişim puanının yükseldiği ve bağlanma ilişkisinin kurulmaya başladığı gözlenmiştir. Bu noktada, bebeğin sosyal ve duygusal açıdan gelişebilmesi ancak bakıcının bebeğin ihtiyaçlarına olan duyarlılığının (Rijit-Plooij ve Plooij 1993) derecesine bağlı olarak belirlenecektir.

Hayatın ilk üç yılında ortaya çıkan çoğu psikopatolojik durumun kaynağı bebek ile birincil bakıcısı arasındaki ilişkiden doğmaktadır. Bu ilişkideki herhangi bir aksaklık patolojik bir yapının oluşmasında etkili olabilir. Yenidoğan döneminde, hastanede uzun süreli tedavisi ve bakımı yapılan bebeklerde DSM-IV' de (APA 1994) bebeklik ya da küçük çocukluk döneminde görülen bozuklukların içerisinde "Bebeklik ya da Erken Çocukluk Dönemindeki Tepkisel Bağlanma Bozukluğu" başlığı altında ifade edilen patolojinin görülme riski oldukça yüksektir. Bozukluğun beş yaşından önce başlaması, bebeğin ya da küçük çocuğun yaşamındaki pek çok alanda önemli ölçüde bozulma ve gelişim dönemine göre uygunsuz toplumsal ilişki kurma biçiminin olmasıdır. Ayrıca, kalıcı bağlanmanın kurulmasını önleyici şekilde birincil bakıcının sık sık değişmesi ya da çocuğun temel ihtiyaçlarının, sosyal ve duygusal gereksinimlerinin sürekli gözardı edilmesi de bozukluğun ölçütleri içerisinde yer almaktadır. Bozukluğun ölçütleri gözönünde bulundurulduğunda, yenidoğan servislerinde anne ve bebek ilişkisinin beklenen düzeyde olmasa bile sürdürülmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu noktada; yenidoğan bakım ünitelerinde anne ve bebeğin birarada kalmalarını sağlamaların önemi ortaya çıkmaktadır. Bu amaçla geleneksel yaklaşımın ötesinde yenidoğan ünitelerinin yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Amerikan Psikiyatri Birliği (1994) Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı, 4. Baskı (DSM-IV). Amerikan Psikiyatri Birliği, Washington DC, (Çev. E Köroğlu), Hekimler Birliği Yayınları, Ankara.

Biller HB (1993) Fathers and families paternal factor in child development. London, Auburn House.

Boccio M, Laudenslager MN, Rerie ML (1994) Intrinsic and extrinsic factors affect infant responses to maternal separation. *Psychiatry*, 57:43-50.

Bolwby J (1988) A secure base: Clinical Application of attachment theory. London, Routledge.

Casidddy J (1988) Child-mother attachment and the self in six year olds. *Child Development*, 59:121-134.

Cohn JF, Tronick EZ (1987) Mother -infant face-to-face interaction: The sequence of dyadic states at 3,6, and 9 months. *Developmental Psychology*, 23 (1):68-77.

Cynthia A, Stifter CA, Coulchan CM ve ark. (1993) Linking employment to attachment: The mediating effects of maternal separation anxiety and interactive behavior. *Child Development*, 64:1451-1460.

Denham SA (1993) Maternal emotional responsiveness and toddler's social-emotional completeness. *J Child Psychol Psychiatry*, 34:715-728.

Dodson F (1995) Çocuk yaşken eğilir: Doğumdan altı yaşa kadar çocuk bakımı ve eğitimi, 4. baskı, (Çev. S Selvi), İstanbul, Özgür Yayınları.

Donley MG (1993) Attachment and the emotional unit. Family Process, 32:3-22.

Goodfriend MS (1993) Treatment of attachment disorder of infancy in a neonatal intensive care unit. Pediatrics, 91(1):139-142.

Isabella RA (1993) Origins of attachment: Maternal interactive behavior across the five years. Child Development, 64:605-621.

Joseph R (1992) The right brain and the unconscious discovering the stranger within, New York, Plenum Press.

Kaplan HI, Sadock BJ, Grebb JA (1994) Synopsis of Psychiatry, Baltimore Maryland, s.161-165.

Rijt-Plooi HHC, Plooi FX (1993) Distinct periods of mother infant conflict in normal development: sources of progress and germs of pathology. J Child Psychol Psychiatry, 34(2):229-245.

Ruble DN, Fleming AS, Stangor C ve ark. (1990) Transition to motherhood and self: Measurement, stability, and change. J Pers Soc Psychol, 58(3):450-463.

Şener Ş, Özdemir D, Şahin MV (1995) Tepkisel bağlanma bozukluğu: Bir olgu sunumu. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 2(1):28-34.

Troy NW (1995) The time of this first holding of the infant and maternal self-esteem related to feelings of maternal attachment. Women Health, 22(3):59-72.

Zeanah CH, Benoit D, Barton M ve ark. (1992) Representations of attachment in mother and their one year old infants. J Am Acad Child Adolescent Psychiatry, 32(2):278-286.

Zeanah CH, Borris NW, Larrieu JA (1997) Infant development and developmental risk: A review of the past 10 years. J Am Acad Child Adolescent Psychiatry, 36(2):165-178.